
THE GREAT TAX WARS, Steven R. Weisman, 2002, Simon & Schuster, New York, London, 421 str.

Prikaz*

Gotovo se cijelo vrijeme u fiskalnoj teoriji i praksi vode opsežne rasprave o opravdanosti i prihvatljivosti načela koristi – plaćanja u skladu s primljenim javnim uslugama – ili načela porezne snage, prema kojemu se porez plaća ovisno o materijalnom stanju, tako da bogatiji plaćaju više. Pogotovo su te rasprave često vezane za navode kako pretjerano oporezivanje ugrožava poduzetničku aktivnost, radne napore, marljivost i štednju. O tim gotovo vječnim raspravama u SAD-u piše Steven Weisman u knjizi *The Great Tax Wars* (Veliki porezni ratovi), što ju je u 2002. godini izdao Simon & Schuster. Autor je novinar i urednik u cijenjenom *New York Timesu*. Knjiga je uglavnom posvećena razvoju, prihvaćanju i odbacivanju poreza na dohodak i dobit u SAD-u u razdoblju od Američkoga građanskog rata za vrijeme predsjednika Lincolna do kraja Prvoga svjetskog rata.

Američku povijest i kulturu uvelike obilježava poticanje i važnost poduzetništva, oslanjanje na vlastite snage i nastojanje da se ograniči uloga države. Možda stoga i ne iznenaduje da su se do Američkoga građanskog rata razmjerno mali javni prihodi ostvarivali uglavnom iz carina i trošarina, koje su regresivne i najviše opterećuju male poduzetnike i potrošače. Istodobno je zbog visokih davanja strana roba bila skupa pa su se takvim fiskalnim sustavom okoristili proizvođači, pogotovo veliki. Usprkos velikoj nejednakosti u raspodjeli dohotka i imovine, bogatstvo i nejednakosti prihvaćene su u društvu jer se gotovo kroz cijelu povijest poboljšavao položaj prosječnoga građanina. Čak je i francuski putopisac i kroničar Alexis de Tocqueville još 1830-ih uočio da ni najbogatiji Amerikanci nisu tako omraženi kao vlasnici dvoraca po Francuskoj.

Nakon kraćeg *Uvoda*, prvo poglavlje Weismanove knjige opisuje izbijanje sukoba između Sjevera i Juga početkom 1860-ih. To je vrijeme uvođenja poreza na dohodak i dobit u SAD-u jer su uvelike narasli troškovi vođenja rata i očuvanja države. Tada je zastupnik Justin Morrill, predsjedavajući saveznog Odbora za oporezivanje, citirao spjev Johna Milтона *Izgubljeni raj*, prema kojemu su američki porezni obveznici, poput Adama i Eve, istjerani iz raja neoporezivanja te se moraju osloniti na znoj i napore svojih ruku kako bi ostvarili ono što im je potrebno za život.

* Primljeno (*Received*): 29.12.2003.
Prihvaćeno (*Accepted*): 5.2.2004.

U kasnijim poglavljima Weisman vrlo lijepo objašnjava okruženje i političke uvjete u SAD-u te odrednice i razloge uvođenje poreza na dohodak i dobit. U cijelom promatranom razdoblju od 1860. do 1920. godine u raspravi o (ne)uvođenju tih poreznih oblika navodila su se dva argumenta pravednosti. Prema prvome, društveno je pravedno oporezivati dobit i dohodak postupnim stopama, u skladu sa sposobnostima plaćanja da bi se ostvarila određena razina društvene pravde i ograničio snažan utjecaj velikih tvrtki na državnu vlast. Ako se to ne učini, navodili su zagovornici poreza na dobit i dohodak, nastat će i/ili će se pojačati nepravedna raspodjela dohotka, čime će se izazvati nasilje u društvu i ugroziti stabilnost nacije. Pristaše drugog stava, naprotiv, tvrdili su da nije samo pravedno očuvati postojeće stanje (bez poreza na dohodak i dobit) nego je to i presudno za osiguravanje i jačanje poduzetničkog duha. Prema njima, oporezivanje bogatih sigurno bi oslabilo pokretačku snagu američkog napretka i ugrozilo opći napredak. Ujedno su navodili da će, ako samo bogati budu plaćali porez, to na kraju štetiti siromašnima jer će porezni obveznici imati presudan utjecaj na donošenje vladinih odluka, pa će, naravno, oni nastojati upravljati gospodarstvom i društvom u svom interesu, a ne u interesu društva. Usto, često se isticalo da će (pretjerano) oporezivanje bogatih otežati i onemogućiti njihovo znatnije sudjelovanje u humanitarnim djelatnostima, što će dodatno pogoršati položaj siromašnih. Predlagači uvođenja poreza na dohodak i dobit optuživani su da su *mala banda anarhista, komunista i socijalista koji svoje opasne ideje na američke obale donose iz Europe*.

Usprkos svim navedenim argumentima – ili možda zbog njih – porezi na dohodak i dobit uvedeni za vrijeme Američkoga građanskog rata ubrzo su ukinuti, pa su javni prihodi ponovno prikupljeni iz carina i trošarina. Tako je 1870-ih senator Sherman rekao da se u Americi oporezuje i plaća carina na čaj, kavu, šećer, duhan i začine, što su sve potrepštine *malog čovjeka*, dok se istodobno zbog straha ili neodlučnosti ne oporezuju bogati i moćni. Ipak je početkom prošlog stoljeća postupnim snaženjem saveznih tijela vlasti sve više argumenata išlo u korist izravnog oporezivanja dohotka i dobiti. Predlagano je blago oporezivanje (po stopi od 1 do 2%), i to samo vrlo bogatih. Protivljenja su bila velika, pogotovo zato što su malobrojni bogati imali i presudan udio u gospodarskom vlasništvu i snažan utjecaj na vlast.

Tek je izbijanje Prvoga svjetskog rata i potreba velikih financijskih izdvajanja (a i pouka iz Građanskog rata da se vojni izdaci ne financiraju zaduživanjem od tri milijarde dolara koje onda snose mnogi još nerođeni naraštaji) prisilile vlast na stvarno uvođenje progresivnog oporezivanja dohotka i dobiti. Gotovo kao duh pušten iz boce, porezi na dohodak i dobit postali su s vremenom sve progresivniji, te je pokatkad granična stopa za najveći dohodak znala biti i 90%. Istina, bogati i utjecajni uspjeli su putem svojih zastupnika osigurati ugrađivanje raznovrsnih olakšica, izuzeća i nižih stopa, pa njihov položaj ipak nije bio baš težak. Ujedno su i bogati shvatili da je plaćanje poreza način prikupljanja javnih prihoda nužnih za očuvanje imovine i javnog reda, od čega oni imaju najviše koristi.

Kao i svaka druga, i američka je porezna povijest obilježena raznovrsnim prijedlozima i nepromišljenim mjerama. Tako je za vrijeme Američkoga građanskog rata osim poreza na dohodak i dobit za poljoprivrednike uveden i porez u naravi od 10% ukupne

poljoprivredne proizvodnje. Taj je porez izazvao mnogo ljutnje, ali i gotovo nepremostive probleme prijevoza i skladištenja prikupljenih dobara, od kojih su mnoga zbog nebrige ili nepripremljenosti propala, strunula ili pokradena.

Pogrešne mjere i procjene djelomično su posljedica neiskustva izabranih predsjednika poput ratnog heroja generala Ulyssesa S. Granta, potpuno nespremnoga i nestručnog za obavljanje složenih javnih dužnosti, a katkad je to bio i splet neočekivano nepovoljnih okolnosti kao što je bila teška bolest predsjednika Woodrowa Wilsona. Često je i domaća fiskalna problematika bila zanemarena, jer je pozornost predsjednika i njegove administracije bila uvelike usmjerena na vanjsku politiku – kao u doba Theodora Roosevelta, ili se nije shvatila ozbiljnost i administrativna složenost ubiranja poreza kao za administracije predsjednika Clevelanda. Gotovo su se uvijek precjenjivali budući porezni prihodi, a podcjenjivali troškovi razrezivanja i ubiranja poreza.

U knjizi susrećemo cijelu galeriju likova još iz doba Lincolnove administracije pa sve do osvrta na suvremena zbivanja, koje autor opisuje izuzetno živo i zanimljivo, pa imamo osjećaj da smo neposredni sudionici događanja koja se opisuju. Weisman je krajnje nepristran pa navodi dobre i loše strane svakog sudionika, a uvelike je blagonaklon i razumije svoje *heroje*, odnosno njihovo nastojanje da nađu pravedan politički sustav, ali i gorljivu želju da pobijede na sljedećim izborima. Stoga je zgodno podsjetiti na navod još s kraja 19. stoljeća prema kojemu *se politička stranka koja razmišlja o uvođenju poreza na dohodak i dobit treba pripremiti na potpuni zaborav*. Poznato je da su u SAD-u i nadalje brojne rasprave o opravdanosti porezne progresije, te se pojavljuju mnogi prijedlozi i za očuvanje sadašnjeg stanja i za njegovu promjenu.

Zemaljskog raja neoporezivanja očito još dosta dugo neće biti, a nesretnim poreznim obveznicima ipak ostaje utjeha da barem malo olakšanje mogu naći u ovoj odličnoj i zanimljivoj knjizi.

Predrag Bejaković